

Олексій Онищенко
доктор філос. наук,
академік НАН України,
генеральний директор
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського,
академік-секретар
Відділення історії, філософії та
права НАН України,
м. Київ

Любов Дубровіна
доктор істор. наук,
член-кореспондент
НАН України,
директор
Інституту рукопису
Національної бібліотеки
України
ім. В. І. Вернадського,
м. Київ

В.І. Вернадський — засновник Національної бібліотеки Української Держави

Заснування перших наукових та освітніх національних інституцій в Україні, зокрема Національної академії наук, Національної бібліотеки та перших національних університетів у Києві та Кам'янці-Подільському, низки наукових товариств, музеїв пов'язано з ім'ям видатного вченого **В.І. Вернадського** та широко званого науковця й державного діяча **М.П. Василенка**. Їхня фундаментальна роль у розвитку національної науки, культури, освіти з урахуванням історичних особливостей розвитку України всебічно та ґрунтовно висвітлена в перших двох томах серії "Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського" — "Володимир Іванович Вернадський і Україна" (2011) та "Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими" (2012), щоденниках, опублікованих у 9-му томі (2011), а також у спеціальному томі зазначеної серії, де міститься бібліографія праць В.І. Вернадського та література про нього (2012). Історія заснування Бібліотеки висвітлена у спеціальній монографії **Л.А. Дубровіної** та **О.С. Онищенко**, присвяченій становленню та розвитку Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського¹.

Національна бібліотека в Україні, яка в 1918 р. почала вибудовуватися як державна, стала символом самоідентифікації народу, що спиралася на міцне коріння і традиції національної науки та культури. Саме такий шлях національно-державного самоусвідомлення всі незалежні країни Західної Європи пройшли ще в XVIII-XIX ст., утворивши національні бібліотеки, музеї, академії наук. Створення Національної бібліотеки Української Держави відбувалося в неординарних умовах, коли неможливо було автоматично запозичити досвід різних країн у справі визначення її статусу і функцій, формуванні національного за змістом бібліотечного фонду та визначенні ролі в державотворенні, системі науки, освіти, культури. Концепція Національної бібліотеки потребувала особливого до себе ставлення, вона органічно була пов'язана зі змістом розбудови української держави та роллю українських національних інституцій в її функціонуванні і, власне, з організацією національної науки та освіти, що характеризували український науковий, культурний та суспільно-політичний рух складного та суперечливого кризового періоду 1917-1919 рр.

Ідея створення Національної академії та Національної бібліотеки України вже давно була мрією української інтелігенції про вітчизняні інституції, що акумулювали б історичну пам'ять та формували власний духовний контекст розвитку всіх сфер життя народу. Створення Наукового товариства ім. Шевченка та Українського наукового товариства до певної міри стало компромісною реалізацією цієї мрії в умовах існування України в складі інших держав.

Ідея Національної бібліотеки на державному рівні вперше виникла в період Лютневої революції в Росії, коли навесні 1917 р. В.І. Вернадський зустрівся з **М.П. Василенком**, — двоє патріотів, захоплених ідеями відродження національної науки та культури. У березні 1917 р. **М.П. Василенко** був призначений попечителем Київської навчальної округи: саме тоді він, разом з іншими відомими членами Українського наукового товариства **П.Я. Стебницьким** та

О.І. Лотоцьким, написав доповідну записку щодо реформи освіти й науки в Україні, якою передбачалися створення Національної бібліотеки, підпорядкованої уряду, та фінансова підтримка Українського наукового товариства з метою перетворення його на Українську Академію наук².

Перші реальні кроки сталися з 19 серпня 1917 р. — після призначення **М.П. Василенка** разом з В.І. Вернадським товаришами міністра освіти у Тимчасовому уряді. Саме тоді вони й почали обговорювати комплекс питань статуту Академії і принципів побудови національної бібліотеки, але через крах Тимчасового уряду ця справа була відкладена на рік³.

У 1918 р. **М.П. Василенко** повертається до Києва на запрошення гетьманського уряду до виконання обов'язків прем'єр-міністра (до призначення на цю посаду **Ф.А. Лизогуба**) та міністра освіти. Він успішно сформував кабінет, який приділив значну увагу практично всім питанням науки та культури, та запросив свого однодумця В.І. Вернадського для участі в створенні національних установ. В.І. Вернадський очолив дві комісії, створені при Міністерстві освіти: у справах вищої школи і наукових установ та з розробки законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. Тоді ж він очолив і Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки Української Держави⁴.

Зустріч з В.І. Вернадським змінила погляди **М.П. Василенка** на статус Академії. В умовах побудови власної держави цей погляд ґрунтувався на необхідності всебічного розвитку національної науки як основи соціально-економічного розвитку самостійної України. Академія розглядалася як сила, спроможна за короткий час сформувати наукові засади розвитку міцної політики, економіки, духовних пріоритетів нації та держави, підняти Україну на світовий рівень. Це означало, що Академія мала відразу вибудовуватися національною, державною та незалежною організацією, результати діяльності якої мали спрямовуватися на розвій як фундаментальної науки, так і прикладних досліджень, спрямованих на покращення матеріального та духовного життя людей, про що йшлося у промові В.І. Вернадського в справі заснування Української академії наук у Києві⁵.

На думку В.І. Вернадського, створення такої Академії було неможливим без наукової бази, а саме: національної бібліотеки, яка б акумулювала всі досягнення світової науки та культури, могла б активно впливати на процеси розбудови держави як у соціокультурному просторі, так і в питаннях політики та економіки і гарантувала б національну ідентичність та економічну незалежність України. Національна бібліотека у світлі цих завдань автоматично ставала органічною часткою Української академії наук. Звертаючись 7 липня 1918 р. до В.І. Вернадського як до голови комісії, **М.П. Василенко** підкреслював нагальність створення Академії наук, Національної бібліотеки і, відповідно, пошук будівель, придбання обладнання, відкриття академічної друкарні, необхідність почати з'ясування питань про можливість передачі з наукових університетських та публічних бібліотек дублетів та збирання книжкових фондів ще до офіційного оголошення їхнього заснування⁶. Ці питання були обговорені на першому ж засіданні Комісії зі створення Академії, яке відбулося 9 липня 1918 р.

¹Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918-1941 рр. - К., 1998.

²Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеева Л.В., Усенко І.Б. Микола Прокопович Василенко.— К., 1993.— С. 146-147.

³Вернадський В.І. Дневники, 1917-1921: октябрь 1917 — январь 1920 гг.— Киев, 1994.— С. 12; Архів Російської Академії наук (Москва), ф. 518, оп. 1, спр. 70, арк. 8; Інститут рукопису НБУВ, ф. X, спр. 32919, арк. 95-96.

⁴Журнали і протоколи засідань цих комісій опубліковані в кн.: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково організаційна діяльність (1918-1921) / Уклад. О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, Н.М. Зубкова, С.М. Кіраєв, В.В. Лавров, С.В. Старовіт, Н.М. Хоменко, Л.М. Яременко. — К., 2011. — С. 191-492.

⁵Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково організаційна діяльність (1918-1921). — С. 194-196.

⁶Там само. — С. 193.

На цьому ж засіданні Комісії **В.О. Кордт**, завідувач бібліотеки Університету св. Володимира, запрошений В.І. Вернадським для участі в заснуванні Національної бібліотеки, виголосив доповідь "Про Національну бібліотеку"⁷, а пізніше подав спеціальну записку, в якій констатував, що "всі культурні держави турбуються не тільки про заснування та поповнення наукових книгосховищ при своїх вищих навчальних закладах, але створюють, крім того, ще центральні книгосховища, т. зв. державні чи національні бібліотеки, яким вони присвячують свою особливу увагу та покровительство, щоб зібрати в одному центрі, по можливості, всі ті твори всесвітньої наукової літератури, які необхідні сучасникам і майбутнім поколінням для строго наукових та загальноосвітніх цілей"⁸. На його думку, доцільно було б, щоб УАН як вища наукова корпорація взяла на себе завдання керувати організацією Національної бібліотеки Української Держави, а також стежити за її успішним розвитком.

Вже 20 липня (2 серпня) на четвертому засіданні Комісії розглянуто проект Закону про Національну бібліотеку та її фонд. Звертаючись до гетьмана **Павла Скоропадського**, В.І. Вернадський пише: "...У засіданні 20 липня академічної Комісії проšlo рішення про заснування Національної бібліотеки Української держави. У той же час справа про створення Української академії наук просунулася настільки, що протягом найближчого тижня з'явиться необхідність приступити до створення її статуту. Ці дві установи, що мають першочергове національне значення, повинні стати могутніми факторами подальшого розвитку науки та освіти на Україні і підняття її духовних сил"⁹.

Відтоді колектив учених під керівництвом В.І. Вернадського починає розробляти Статут Академії¹⁰. Згідно з ним УАН складалася з трьох відділів: історико-філологічних, фізико-математичних та соціальних наук і починала свою діяльність з п'яти установ: Інституту прикладної механіки, Геодезичного інституту, Фізичного інституту, Ботанічного та Акліматизаційного садів. Не чекаючи на заснування Академії, гетьманський уряд затверджує "Закон про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави" (1918 р.). Підписаний **Павлом Скоропадським** і Радою міністрів 2 (15) серпня 1918 р. проект набув чинності закону після його опублікування 8 (21) серпня 1918 р. у "Державному Віснику"¹¹.

Обговорюючи 10 (23) серпня 1918 р. питання про Статут Академії наук, Комісія розглядала також список установ і постійних комісій, що мали функціонувати при Спільному зібранні УАН, серед яких першочергово було зазначено Національну бібліотеку. У 7-му параграфі "Статуту Української Академії наук у Києві" та пояснювальній записці до законопроекту наголошувалося: "*Національна книгозбірня незалежна від будь-якого відомства й од Академії в своєму внутрішньому ладі, але директор обирається Академією та й подається на затвердження Верховної влади в порядку, затвердженому для службових осіб Академії наук,*

а участь академіків у діяльності Національної книгозбірні визначається спеціальним Статутом книгозбірні, який вводить законодавчим шляхом"¹².

Створення Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки в м. Києві (далі — ТК) на чолі з В.І. Вернадським 23 серпня (5 вересня) 1918 р. супроводжувалося асигнуванням 500 тис. крб. на придбання книжок. В.І. Вернадський формує склад ТК, до якого увійшли — академіки **В.І. Вернадський** (голова), **А.Ю. Кримський** та **С.О. Єфремов**, **Г.П. Житецький**, **В.О. Кордт** (на той час — завідувач бібліотеки Університету св. Володимира) та з 3 січня 1919 р. академік **Д.І. Багалій**, професор **В.Ю. Данилевич** та **Є.О. Ківлицький**¹³. Діяльність ТК ґрунтувалася на принципах, які передбачали управління Бібліотекою на демократичних засадах, але з правом вирішальної ролі самого Комітету.

Обговорення проекту Статуту НБУ було здійснено на першому засіданні ТК: "*Національна бібліотека має задовольняти а) загальнонаукові вимоги і б) спеціально-українські (Україніки), беручи останні в найширшому розумінні і як країєві (відомості про Україну, як край з кожного погляду), і як національні (відомості про український народ за межами України (напр. в Америці))*". Загальнонауковий фонд Національної бібліотеки "*має складатися з книжок з усіх паростів людського знання, писаного геть усіма мовами*", а відділ Україніки — з "*а) книжок українською мовою усякого змісту і б) з книжок про Україну всіма мовами*"¹⁴. Як архів духовного життя України засновувалися відділи рукописів та бібліографічний. На цьому ж таки засіданні йшлося про підготовку Закону про безкоштовні примірники всіх видань України. Подальший розвиток ці ідеї знайшли в Інструкції ТК, Зверненні та Статуті Бібліотеки, що був ухвалений на одному з перших засідань Академії.

Перед ТК постало п'ять конкретних науково-організаційних завдань: 1) розробка Статуту Національної бібліотеки; 2) підготовка відкриття Національної бібліотеки; 3) придбання та каталогізація книжок — тобто формування фонду та його організація; 4) управління фондом та його облік; 5) кадрові та технічні забезпечення діяльності Бібліотеки.

Отже, під керівництвом В.І. Вернадського почалося розв'язання не лише концептуальних, а й усіх організаційних питань, зокрема: підготовка Інструкції ТК; звернення до офіційних установ, товариств, організацій, спілок, приватних осіб; питання про тимчасове приміщення для Бібліотеки; вироблення стратегії комплектування фондів; організація збирацької діяльності; придбання бібліотек у приватних осіб тощо.

Переконавши В.І. Вернадського про те, що справжню Національну бібліотеку здатен створити на той час лише спільний науковий та організаційний талант видатних українських учених, зумовило й тісний зв'язок її з Академією. Поєднання функцій наукової та національної бібліотек було визнано можливим за умови підпорядкування загальнонаукових функцій функціям загальнонаціональним.

⁷Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918-1941 рр. — К., 1998. — С. 15-16.

⁸Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. — К., 1919. — С. X-XIII.

⁹Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково організаційна діяльність (1918-1921). — С. 248-249.

¹⁰Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. — К., 1919. — С. 2-8.

¹¹Закон про утворення фонду "Національної бібліотеки Української держави" // Бібл. вісн. — 1993. — № 3/4 — С. 12.

¹²До Ради Міністрів Української Держави од Міністра народної освіти та Мистецтв пояснююча записка до законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1918. — С. 18.

¹³Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково організаційна діяльність (1918-1921). — С. 373-374.

¹⁴Там само.

Іншим важливим аспектом загальних підходів до створення Національної бібліотеки стало визнання її, як і Академії, поза межами політичної боротьби. Однак В.І. Вернадський, розуміючи важливість розвитку національних функцій Бібліотеки в державотворчих процесах, вважав за необхідне поставити питання про організацію спеціального бібліотечного підрозділу, який би сприяв діяльності майбутнього парламенту: "*цей відділ містив би в собі книги політичного змісту, закони, парламентську літературу і т.д.*"¹⁵.

В.І. Вернадський та його колеги починають свідому політику збирання початкового фонду Національної бібліотеки з найцінніших для української історії та культури фондів. Вже на першому і другому засіданнях обговорювалася можливість придбання колосальних за складом та змістом бібліотек *В.Б. Антоновича, Б.Д. Грінченка, В.П. Науменка, А.Ю. Кримського*, Наукового товариства ім. Шевченка та інших, щоб закласти основу фонду. Протягом місяця було розроблено символіку Бібліотеки: чотирикутний штампель з написом "Національна Бібліотека Української Держави у м. Києві", тризубом з хрестом та датою заснування — 1918 р. Текст мав бути написаний церковнослов'янськими літерами на зразок шрифту Пересопницького Євангелія¹⁶.

У спеціальному Зверненні ТК щодо заснування Бібліотеки до усіх громадян та установ з метою збирання фонду були продекларовані 4 принципи формування Національної бібліотеки:

1) різноманітність та повнота книжкового фонду, що мав відображати знання з різних галузей науки та культури всіх країн світу;

2) збирання творів національного друку, стародруків, рукописної, музичної, картографічної спадщини про Україну і український народ українською та іншими мовами (український відділ), незважаючи на вид, час, місце написання та спрямування літератури;

3) бути "поза відомчою, поза політичними чи суспільними настроями, що постійно змінювалися: вона повинна бути осередком розумової культури, який повинен бути дорогий однаково всьому населенню України";

4) загальнодоступність — відкритість для всіх і для кожного, безкоштовність і легкодоступність до інформації¹⁷.

Під час створення концепції національної бібліотеки були враховані статuti Ягеллонської бібліотеки, Паризької, Лондонської, Вашингтонської, Мюнхенської, Берлінської, Лейпцизької, Віденської, Християнівської та інших бібліотечних установ¹⁸.

Національна бібліотека планувалася не лише як книгозбірня. Фундатори уявляли її науковою установою, що буде вивчати сучасну та давню книгу, науковим центром бібліографознавства, бібліотекознавства та бібліографічної роботи в Україні. Передбачалося заснування при ній наукових товариств, існування видавничої діяльності, скликання з'їздів з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, бібліографії тощо.

Перший варіант Статуту Національної бібліотеки Української Держави був затверджений Спільним зібранням УАН 21 грудня 1918 р.¹⁹ В ньому декларувалися всі принципи національної бібліотеки, характерні для вже

діючих національних бібліотек світу: збирання універсального наукового фонду, а також національного фонду, вільний, безкоштовний доступ до фондів та до інформації про них не лише в Національній бібліотеці, а й в Україні, позаполітичність — це принципи Бібліотеки світового рівня, які на тривалий час залишилися лише як зразок, до якого треба було прагнути.

Комплектування національного фонду як універсального наукового та спеціалізованого українознавчого було на першому етапі складним, тому велике значення мали особисті зв'язки В.І. Вернадського та його колег із вченими з різних країн світу, які почали надсилати свої бібліотечні видання на його прохання. На той час основними джерелами комплектування стали приватні бібліотеки, книгарні, книжкові бази, фонди громадських організацій та просвітницьких установ, де зберігалися дублетні примірники їхніх видань. Початковий період існування НБУ (1918 - початок 1919 р.) характеризується активним збиранням та придбанням бібліотек, передусім відомих учених і професорів університету, діячів науки, культури та освіти, налагодженням зв'язків із видавництвами і бібліотеками для купівлі й обміну книжок.

В.І. Вернадський доклав багато особистих зусиль до комплектування бібліотечних фондів, переглядав приватні бібліотеки, що пропонувалися для придбання, дбав про врятування тих бібліотек, які в період революційних подій залишилися кинутими напризволяще. За період головування В.І. Вернадського в ТК та при його особистому опікуванні Національна бібліотека поповнилася значною кількістю особистих архівів та приватних бібліотек видатних вчених з різних галузей знань, громадських діячів, просвітницьких організацій. Зокрема, надійшли надзвичайно цінні архівні збірки та бібліотечні зібрання: архів *М.П. Драгоманова*, архів та бібліотека *Б.Д. Грінченка* та його дружини *М.М. Грінченко (М. Загірньої)*, *О.О. Русова*, *Є.К. Трегубова*, *П.Г. Житецького*, професорів *В.Б. Антоновича*, *В.С. Іконнікова*, *М.І. Петрова*, *С.Т. Голубєва*, *О.Ф. Кістяківського*, *Н.П. Молчановського*, *Ю.М. Вагнера*, *І.В. Луцицького*, *Г.О. Афанасьєва*, *Ф.І. Титова*, *В.П. Степаненка*, *К.Л. Якубовського* та інших.²⁰ В.І. Вернадський також особисто дбав про врятування архівів та бібліотеки князів *Щербатових* та *Репніних*.

У 1919 р. *В.Я. Головія*, племінник письменника *М.В. Гоголя*, син його молодшої сестри *О.В. Гоголь*, передав до ВБУ родинну збірку *Гоголів-Яновських*. Цінним надбанням стали архів та бібліотека *В.П. Науменка*, в складі яких містився архів *М. Максимовича*, а також архіви українських видавництв кінця XIX — початку XX ст., архіви "Юго-Западного отделения Географического общества" та "Киевского комитета грамотности", цінні рукописи *О. Котляревського*, *О. Русова*, *М. Шугурова*, *В. Гилосирова*, *Д. Марковича* та інших українських письменників і діячів, які поповнили фонди рукописного відділу.

В.І. Вернадський особисто переглядав бібліотеки, що планувалися до придбання Бібліотекою. Так, 18 квітня 1919 р. В.І. Вернадський пише у своєму щоденнику: "*Дивився бібліотеки Головачова та передану з Книжкової Палати бібліо-*

¹⁵Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 10-10 зв.

¹⁶Там само, арк. 12.

¹⁷Київ. мысль.- 1918.- 15(2) сент. Окремий вип.: Від Тимчасового комітету для заснування Національної Бібліотеки Української держави в м. Києві.— [К., 1918] — 2 с. Див. також проект: НБУВ ІР, ф. 33, № 3055. Статут Національної Бібліотеки Української Народної Республіки в м. Києві при Українській Академії наук.— К., 1919.

¹⁸Архів НБУВ, оп. 1, спр. 64, оп. 1, спр.1, арк. 7 зв.

¹⁹Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праць до кінця 1919 р. — К., 1919. — С. 38.

²⁰Дубовіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки. — С. 62- 64.

теку, знайдену в підвалах будинку Терещенка, що тільки-но надійшли до бібліотеки..."²¹.

Особливу увагу надавали врятуванню таких цінних національних зібрань, як бібліотека "Старої Громади" та київської "Просвіти", які заклали фонд видань національного українського друку — "україніки". В.І. Вернадський писав у щоденниках: "Бібліотека Старої Громади інкорпорується в Націон[альну] бібліотеку з Наук[ового] тов[ариства], де вона тимчасово була на зберіганні"²². Власне, ці фонди національної книжки й започаткували Бібліотеку.

У лютому-березні 1919 р. В.І. Вернадський пропонує терміново вжити заходів щодо придбання для НБУ книгозбірень деяких установ, скасованих радянською владою, передусім Інституту шляхетних дівчат, Кадетського корпусу та Першої київської гімназії, а також і книжок Надвищого Суду та бібліотеки-музею барона *Штейнгеля*.

В.І. Вернадський опікувався й долею бібліотек духовних установ, зокрема Київської духовної академії, Києво-Печерської лаври та київських монастирів. Особливу увагу надавали бібліотеці Київської духовної академії. З приводу неї він пише в щоденниках: "1.III. [1919 р.]. Вранці в Багалія. З ним у зв'язку з небезпекою для Бібліотеки Дух[овної] Академії]. Вчора Беркенг[ейм] стовістив про намір її захопити для однієї з більшовицьких шкіл. Необхідно втриматися, взявши тимчасово під охорону Академії н[аук] та Націон[альної] бібліотеки"²³. Доля цих бібліотек неодноразово обговорювалася на засіданнях ТК. Однак, передача бібліотеки КДА на тимчасове зберігання до фондів Національної бібліотеки України у 1919 р. не відбулася. Після прийняття низки урядових документів, зокрема декрету "Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви" від 19 січня 1919 р. та декрету РНК УСРР від 1 квітня 1919 р. "Про передачу історичних та мистецьких цінностей у відання Народного комісаріату освіти" (ЗУ УСРР, 1919, № 34, ст. 395), бібліотека КДА, як і інші книгозбірні духовних установ, перейшла у власність держави, передусім у відання Народного комісаріату освіти, і була передана до Київського інституту народної освіти, створеного на базі Університету св. Володимира, де знаходилася на зберіганні до 1923 р. і лише в 1925 р. надійшла до фондів Всенародної бібліотеки України, як тоді стала називатися Національна бібліотека України.

У 1918-1919 рр. Бібліотека цілеспрямовано збирала та купувала книжкові фонди, зокрема й приватні бібліотеки, що склали єдині тематичні комплекси з різних галузей знань, книжкові колекції. На початку 1919 р. В.І. Вернадський, завдяки особистому знайомству із багатьма російськими вченими, письменниками, надсилав листи та відряджав до Москви і Петрограда відомих учених *А.Л. Бема* та *М.А. Гінзбурга*, звертаючись до *Максима Горького*, *М.М. Покровського* та *П.К. Штейнберга* з проханням про допомогу в придбанні книжок, рукописів, ілюстративного матеріалу, а також щодо купівлі та обміну виданнями з бібліотекам Російської академії наук та Петроградською публічною бібліотекою²⁴.

Протоколи засідання ТК свідчать про те, що В.І. Вернадський брав активну участь в усіх буденних справах

діяльності Бібліотеки, підбирані кадрів, обговоренні питань її структури, методичних засад діяльності, організації каталогів та комплектування. Засновники Бібліотеки на чолі з В.І. Вернадським віддавали всі сили її розбудові в цей дуже складний час.

Отже, не лише створення концепції Національної бібліотеки України, а й структура, атрибутика, кадри, і, що є найважливішим, — комплектування її фондів на першому етапі існування НБУ здійснювалися за особистої участі Володимира Івановича.

Після встановлення радянської влади у лютому 1919 р. В.І. Вернадський та *А.Ю. Кримський* у доповідній записці та на спеціальній зустрічі із головою Центрального Виконавчого Комітету України *В.П. Затонським* відстоювали необхідність збереження Академії та її Бібліотеки як національних утворень. Ідея Бібліотеки з концептуальними поглядами її фундаторів була сприйнята в її цілісності, назва ж її — "Національна бібліотека Української Держави" — зустріла опір з боку радянської влади, яка вважала слово "національний" чужомовним. У протоколі засідання Тимчасового комітету від 2 травня 1919 р. зазначено: "З огляду на те, що назва "Національна" є чуже слово, перекласти це слово на українську мову "Всенародня"; таким чином, Національна бібліотека у Києві повинна називатися "Всенародня бібліотека при Українській Академії наук у Києві"²⁵.

У 1919 р. після окупації Києва Добровольчою армією В.І. Вернадський їздив до Ростова для узгодження справи з Академією та Національною бібліотекою. Відомо, що генерал *А.І. Денікін* припинив діяльність Академії наук разом із усіма законодавчими актами українських урядів і планував встановити Російську академію. Генерал прийняв В.І. Вернадського, а його доповідна записка стосовно Академії наук і Бібліотеки при ній була розглянута на Особливій нараді 18 вересня (1 жовтня) 1919 р. Справа стосовно ліквідації Академії та Бібліотеки була припинена, її майно взято під охорону, хоча одночасно *Денікін* поставив питання про альтернативну академію Півдня Росії²⁶. На цьому етапі воля та авторитет В.І. Вернадського мали непересічне значення для врятування Академії та Бібліотеки.

Учений не зміг повернутися до Києва, він тяжко захворів на тиф, який тоді лютував у Південній Україні, переїхав до Криму і залишився працювати в Таврійському університеті професором, а далі — його ректором. В 1921 р він повернувся до Росії.

Хоча діяльність В.І. Вернадського щодо заснування наукових установ тривала лише півтора року, він зміг закласти такі фундаментальні засади розвитку науки, освіти, культури, які існують ще й сьогодні. Високий науковий рівень, глибоко патріотична національна ідея, загальносвітовий підхід до принципів організації Бібліотеки та її завдання відповідали усім вимогам стосовно поняття Національної бібліотеки, що розвивалося у контексті світового досвіду.

Від того часу минуло майже сто років. Наступні покоління вчених та бібліотекарів продовжили справу В.І. Вернадського. Національна бібліотека пройшла дуже складний шлях і відчула на собі всі колізії соціально-політичного життя України, виконувала різні функції і багато разів пе-

²¹Вернадський В.І. Дневники. 1917-1921: Октябрь 1917-январь 1920. — К. : Наукова думка, 1994. — С. 133.

²²Там само. — С. 122.

²³Там само. — С. 132; Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 45.

²⁴Див. також листування з А.Л. Бемом в кн.: Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. Т.2. Кн. 1. — К., 2011.

²⁵Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково організаційна діяльність (1918-1921). — С. 448.

²⁶Вернадський В.І. Дневники.— С. 163, 263.

рейменовувалася — у Національну бібліотеку України у місті Києві при Українській Академії наук (1919); Всенародну (Національну) бібліотеку України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (1919-1920); Всенародну бібліотеку України в Києві (1920-1934); Державну бібліотеку УАН (1934-1936) та Бібліотеку Академії наук УРСР (1936-1948); Державну публічну бібліотеку УРСР (1948-1965); Центральну наукову бібліотеку Академії наук УРСР (1965-1987). З 1988 р. вона названа ім'ям свого фундатора як Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР ім. В.І. Вернадського (1988-1996).

Весь цей час, незважаючи на зміни долі, Бібліотека була національною не за назвою, а за змістом її фондів, функціями та роллю у суспільному та культурному житті України. Бібліотека накопичила, зберегла, опрацювала величезну книжкову та рукописну спадщину України, розвиваючи ідеї національного книжного фонду та національної бібліографії. Це дозволило підтримати ідейну традицію фундаторів Бібліотеки, пронести її через десятиліття та відродити вже в сприятливих умовах сучасного життя, коли вона повернула статус науково-дослідної інституції, а з 1996 р. знову отримала статус національної. Це відбулося відповідно до Указу Президента України від 5 квітня 1996 р. (№ 244/96 "Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В.І. Вернадського статусу національної"). З цього часу вона іменується "Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського". За цей період Бібліотека накопичила понад 15-тильйонний фонд літератури, здобула світове ім'я.

Сьогодні її діяльність спрямована на оптимізацію використання її багатоаспектних можливостей як найзначнішого за документальними ресурсами національного книжкового та рукописного державного сховища України, а також провідної у своїй галузі науково-дослідної установи, яка розв'язує коло взаємопов'язаних книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих, архівознавчих, науково-інформаційних та інших питань. Сьогодні в структурі Бібліотеки функціонує низка інститутів та центрів, що забезпечують комплексне розв'язання завдань збирання, зберігання та використання документної інформації та документально-інформаційних ресурсів, розвиток бібліотечно-інформаційних технологій, консервації і реставрації, культурно-просвітницької та редакційно-видавничої діяльності. Створено Фонд Президентів України, де збираються, зберігаються та запроваджуються до наукового і культурного обігу документальні матеріали, що відображають політичну й державну діяльність та життя Президентів України. В структурі Бібліотеки функціонує Національна юридична бібліотека, яка ставить на меті формування інформаційних ресурсів в галузі законодавства та права, а також Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади.

Видаються спеціалізований журнал "Бібліотечний вісник", збірники "Наукові праці НБУВ", "Рукописна та книжкова спадщина України". Бібліотека створює фундаментальні наукові праці в галузях національної бібліографії, історії книги, бібліотечної справи, інформаційно-аналітичної діяльності, формування та використання документальних інформаційних ресурсів, наукові каталоги, довідники та покажчики фондів.

Існує розгалужена мережа бібліотек системи НАН України, її розвиток спрямований на створення інтегрованих ресурсів української науки на базі Веб-сервера НБУВ та наукової електронної бібліотеки, доступу вчених до електронних баз даних НБУВ, зокрема електронного каталогу, реферативних та повнотекстових баз даних, а також до Інтернет-ресурсів.

З 1994 р. у Бібліотеці відкрилася аспірантура та працює спеціалізована рада із захисту кандидатських і докторських дисертацій, де захистилося близько 200 осіб.

Бібліотека здійснює книгообмін з багатьма бібліотеками та науковими центрами світу, бере участь у міжнародних організаціях, зокрема в ІФЛА, Бібліотечній Асамблеї Єврозії, Конференції європейських бібліотек, Асоціації українських бібліотекарів, Раді директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів МААН.

Отже, продовжуючи розвивати ідеї, закладені під час створення національної книгозбірні, Бібліотека сьогодні перетворюється на головну бібліотеку України, загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурний центр, державне сховище рукописної спадщини, творів друку та документів на всіх видах носіїв інформації, що створюються в Україні. Як особливо цінний об'єкт культури НБУВ перебуває під охороною держави. У взаємодії з національними, спеціалізованими та іншими бібліотеками НБУВ забезпечує повне комплектування, наукову обробку, зберігання та загальнодоступність національних інформаційних ресурсів, повноту інформації про їхній склад, а також доступ до світових джерел інформації.

Власне так розумів роль Національної бібліотеки і сам В.І. Вернадський та його однодумці, започатковуючи її в 1918 р. як інформаційну базу розвитку суспільства в усіх його виявах, центр наукового, духовного і культурного життя України.

Бюст академіка В.І. Вернадського в центральному вестибюлі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Скульптор — Б.С. Довгань, 1989 р.